

פרשת ויחי שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה וש"ס

הואיל משה

שייך לפרש מורישין ואינם יורשין וא"כ ע"כ דפי' מורשה היינו ירושה, ותיריך דשם דרשינן אל תיקרי מורשה אלא מאורסה כדאיתא בפסחים (מ"ט:*) ולכן אין ראייה משם.

וכתב בספר בגדי אהרן (פ' בראשית), דזה שייך רק למ"ד יש אם למקרא, ואזלינן בתר הקרי ולכן י"ל אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, אבל אי ס"ל יש אם למסורת א"כ ע"כ דפי' תיבת מורשה הוא דירושה היא להם, ושפיר מוכח דא"י מוחזקת מאבותינו עיי"ש, וכ"כ בספר משען המים עה"ת (פ' אמור), ולפי"ז נמצא דאי ס"ל יש אם למקרא אין לנו ראייה דא"י מוחזקת כיון דיש לפרש לשון מורישין ואינם יורשין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת מוכרח דא"י מוחזקת דע"כ פי' מורשה הוא ירושה, כדחזינן בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה וגו'.

והרמב"ן פ' תולדות (פרשה כ"ז*) כתב הטעם דלקח יעקב שתי אחיות אף דעתידה התורה לאסור, משום דהאבות לא קיימו התורה אלא בארץ ישראל ולא בחו"ל, ויעקב כשלקח שתי אחיות היה בחו"ל, וכן עמרם לקח את יוכבד דודתו בחו"ל, ולפי"ז כתב הרמב"ן בפ' ויחי (מ"ח*) דלכן לא הוליד יעקב את רחל למערת המכפלה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו, ולא היה הנשאת לו ראשונה בהיתר, ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה עיי"ש, וכן איתא (בזהר חדש), דלכן מתה רחל בכניסתה לא"י כדי שלא יבוא יעקב לא"י עם שתי אחיות עיי"ש.

אך הרמב"ן בשו"ת (סי' תרצ"ו) כתב, דליעקב היה מותר ליקח ב' אחיות, שהוא היה מהמרכבה משכינה הקדושה וצורתו חקוקה בכסא הכבוד ונקרא אל, וכיון דאיסור עריות הוא משום דבפמליא של מעלה הוי זיווגי המדות בבחינת עריות כביכול, ואסור להשתמש בשרביטו של מלך, וכיון שיעקב היה בבחינת אל הותר לו להשתמש בשרביטו של מלך, ושפיר נשא שתי אחיות עכ"ד.

ובספר שמנה לחמו דרוש לסוכות (פרק ב') הביא דברי המדרש, דהא דיעקב נקרא אל ילפינן מדכתיב הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם, אל תקרי אל (בסגול) אלא אל (בצירי) ישראל אביכם עיי"ש, וזה א"ש אי ס"ל יש אם למסורת אז י"ל אל תקרי, משא"כ אי ס"ל יש אם למקרא ל"ש לומר אל תקרי, דכיון דאזלינן בתר הקרי והקרי הוא בסגול.

ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם: ואני בכאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת הוא בית לחם:

ורקדקו המפ' דהמשך הפסוקים האלו צריך ביאור, דלכאורה הך קרא דואני בבואי מפדן וגו' אין לו שום שייכות לדיבור הקדום, ורשיז"ל הדחיק עצמו ליישב זה דקאמר יעקב, ואעפ"י שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך, שהרי מתה סמוך לבית לחם וכו', ואקברה שם, ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ, וידעתי שיש בלבך עלי, אבל דע לך שעפ"י הדיבור קברתיה שם, שתהא לעזרה לבניה, כשיגלה אותם נבוזראדן והיו עוברים דרך שם, יוצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים, שנאמר קול ברמה נשמע וגו', והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם עיי"ש, אך עדיין קשה דזה הו"ל לומר כאשר צוה ליוסף לשאת אותו ממצרים ולקבור אותו בארץ ישראל, אף שהוא לא עשה כן לאמו, ומה שייכות ענין זה לפסוק דועתה שני בניך הנולדים לך וגו' עכ"ד.

והנבס"ד, דהנה בדברי חיים בחידושים על הסדרות (בפרשתו), כתב ליישב קושית הראשונים, האיך העביר יעקב הבכורה מראובן ליוסף ליתן לו פי שנים, שנטלו בניו שני חלקים כשני השבטים (לפי שיטת הרמב"ן בפרשתו, משא"כ לפירוש"י לא היה בכך נחלה פי שנים), והרי באותה שעה עדיין לא זכו בנחלת הארץ והו"ל כדבר שלא בא לעולם ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם עכ"ק. ובספר זכרון יעקב, ובספר ישמח משה כתבו לתריך, דלא הוה דבר שלא בא לעולם, הואיל וארץ ישראל כבר היתה מוחזקת בידם, ולכן היה ביד יעקב לזכות לבני יוסף פי שנים בנחלת הארץ עכ"ד.

ואיתא במס' ב"ב (ק"ט*) דבנות צלפחד היו מסופקין בזה אי א"י מוחזקת מאבותינו או לא, אם מה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה, הפי' דהוא ירושה להם מאבותיהם, או מורישין ואינם יורשין ואינה מוחזקת עיי"ש, והקשה בס' צידה לדרך דמה ספק יש בזה, דהרי מוכרח דהפי' של מורשה הוא דירושה היא להם דהרי כתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו', ושם ודאי לא

ובספר חלק שמעון ערך עריות (דף ע"ה) הביא מתיקוני זוהר על המשנה במסכת אבות (פרק ה' משנה ט"ז) כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים וז"ל, ודא מחלוקת לשם שמים כגון רחל ולא, דדא בעא לאתחברא בבעלה ודא בעא לאתחברא בבעלה, ונטיל לון יעקב וקשיר לון ביה לתרווייהו, בגין דהוה קא מחשבת לאה בלבה אם יעקב נטל לאחתי נטיל לי עשו חייבא, והכי קא חשיבת רחל כגוונא דא, בגין דא קוב"ה יהיב לון ליעקב תרווייהו ושוזיב לון מההוא חייבא ואתחברו בצדיקא עכ"ל, נמצא שיש ליעקב תירוץ על נשיאת שתי אחיות מאחר שכל אחת רצתה לעשות רצון קונה ולהזדווג בצדיק ולא ברשע, והוי מחלוקת שהיא לשם שמים ונתקיימה בסופו ונטל יעקב את שתיהן, דמאי הוי להו למיעביד, ליבטלו מפו"ר ולא להנשא לעשו וגם לא ליעקב, לא תוהו בראה אלא לשבת יצרה, וא"כ מחוייבין הם בפו"ר, ולעשו לא היה אפשר להו להנשא ולכך נשאם יעקב, ואע"ג דאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך, אמנם בשביל מצוה רבה שאני כמ"ש התוס' בשבת (דף ד.) ד"ה וכי אומרים, ולכך היה מותר ליעקב לנשאם יחד השתי אחיות. וכל זה לא שייך אלא אי אמרינן שגם האשה חייבת בפו"ר, אבל אי האשה אינה חייבת בפו"ר אז יעקב שלא כדין עשה בנשיאת שתי אחיות, דלא הוי מצוה רבה אצלם מאחר שאינם מחוייבים, ואם יעקב נטל האחת היה להשנית להבטל ולא להנשא לא ליעקב ולא לעשו עכ"ד.

והטעם דנשים פטורות מעשה דפו"ר, כתב בספר משך חכמה פ' נח (ט"ז), כי משפטי ה' ודרכיו דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל, ומכל דבר האסור לא מנעה התורה בסוגה ההיתר, כמבואר במסכת חולין (דף ק"ט), ומשום זה לא מצאנו מצוה להתענות רק יום אחד בשנה וקודם הזהירה וחייבה לאכול וכו', וא"כ נשים שמסתכנות בעיבור ולידה ומשום זה אמרו מיתה גבי נשים שכיחא כמ"ש התוס' בכתובות (דף פ"ג) ד"ה מיתה שכיחא, ע"כ לא גזרה התורה לצוות לפרות ולרבות על האשה וכו' עיי"ש.

וסברת המ"ד דס"ל דנשים מצוות על פו"ר, כתב בספר כתנת תשב"ץ פ' נח (דף ל"ח), משום דס"ל אין מיתה בלא חטא, דעל שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן, ויש לה להשמר מלחטוא בהן, ואז בטוחה בלידה ואין לפחד כלל עיי"ש.

ובזה יבואר היטב סדר הפסוקים, דבתחילה לא הוצרך יעקב להתנצל בפני יוסף על מה שלא הביא את רחל לקברות אבותיו, דבוודאי הטעם היה ידוע גם לו, דכיון דבאו אפרתה ונכנסו לארץ ישראל מתה, כדי שלא ישהה בארץ ישראל באיסור שתי אחיות, ולכן קברה מיד באם הדרך ולא לקחה למערת אבותיו כדי שלא יתבייש מאבותיו, אך כיון שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, ונתעורר הקושיא והא אית ביה משום לא יוכל לבכר, ועכצ"ל דמשו"ה היה רשאי להוסיף ליוסף שני חלקים כאן דאר"י הו"ל בגדר ראוי בלבד,

ובזה יבואר היטב סדר הפסוקים, דעד שלא אמר יעקב ועתה שני בניך הנולדים לך וגו', לא הוזקק לפייס את יוסף על שלא קבר את אמו במערת המכפלה, דמעצמו יבין שלא היה יכול להביאה למערת המכפלה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו, אך כיון שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי, ומוכח מזה דארץ ישראל מוחזקת בידם, שאל"כ הוה דבר שלא בא לעולם ואין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, וע"כ דס"ל יש אם למסורת, ויעקב נקרא אל, ולפ"ז ליכא שום איסור דשתי אחיות, ושוב ליכא למימר כדברי הרמב"ן הנ"ל, דלא הולין יעקב את רחל למערת המכפלה, כדי שלא יקבור שם שתי אחיות, כי יבוש מאבותיו, ולכן עתה הוצרך להתנצל ליוסף על מה שלא קבר את רחל במערת המכפלה, ואמר לו שעשה כן עפ"י הדיבור ודו"ק.

(ב) עוי"ל, דהנה הבעלי תוספות (דברים כ"א-ט"ז) הקשו, דכיצד לקח יעקב הבכורה מראובן ונתנה ליוסף, הא עבר על הלאו דלא יוכל לבכר עכ"ק, ובספר דברי חיים (עמ"ת) תירץ, דהא קיי"ל במסכת ב"ב (דף קכ"ה), שאין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק, ומעתה י"ל דיעקב ס"ל דאר"י לא היתה מוחזקת לאבותינו, דלא ניתנה כי אם לבאי הארץ, וא"כ הו"ל נחלת הארץ בגדר ראוי בלבד, והנה לשיטת ר' יוחנן בן ברוקה במסכת ב"ב (דף ק"ל), דרשאי להוסיף וליתן שני חלקים למי שראוי ליורשו, דרק מן הבכור אינו רשאי לקחת שני חלקים המגיעים לו עיי"ש, וממילא כיון דלגבי א"י דהוי בכלל ראוי הוי הבכורה כשאר אחין, לכן שפיר היה יעקב יכול ליתן ליוסף שני חלקים עכ"ד.

וראיתי מהשפע חיים זצ"ל שכתב בטעמא דמילתא דאר"י לא היה מוחזקת לאבותינו, דכיון שהארץ ניתנה לבני ישראל כשכר על קיום התורה והמצוות, וכדכתיב בתהלים (פרק ק"ה-מ"ד) ויתן להם ארצות גויים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצורו, ולכן בזמן האבות שעדיין לא קיבלו התורה מסיני לא היו זכאים לרשת את הארץ, ורק לאחר שקיבלו בני ישראל את התורה זכו בארץ ישראל חלף עבודתם בשמירת התורה והמצוות, אך כ"ז א"ש אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, אז שפיר י"ל דארץ ישראל ניתנה כשכר על קיום המצוות, משא"כ אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, א"כ אין לומר דירושת הארץ היתה עבוד קבלת התורה והמצוות, ויתכן לומר שהאבות כבר זכו בנחלתה, וארץ ישראל מוחזקת לנו מאבותינו עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

ובספר דרש משה (פ' חיי שרה ל"ז) כתב, דהמ"ד דס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ע"כ דס"ל דיש מיתה בלא חטא, דאי ס"ל אין מיתה בלא חטא, א"כ מי שלא חטא דבדאי לא ימות, ואימתי יותן לו שכרו כיון דבהאי עלמא ליכא שכר, וע"כ דס"ל דיש מיתה בלא חטא, משא"כ המ"ד דס"ל אין מיתה בלא חטא סובר דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ומי שלא חטא אשר לא ימות, יותן לו שכרו בהאי עלמא עכ"ד.

והיינו דאר"י עדיין לא היתה מוחזקת לאבותינו, ורק ניתנה לנו כשכר המצוות, ומינה דס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, וס"ל אין מיתה בלא חטא, ונשים מצוות על פו"ר, וליכא איסור דשתי אחיות, ומעתה בטל הטעם הנ"ל שמתה אמו כדי שלא יכנס לארץ באיסור שתי אחיות, ומעתה יתעורר התמיה על שלא נקברה במערת המכפילה, ולכן כעת הוכרח יעקב להתנצל לפניו שעשה כן ברוח הקודש וכמש"כ רש"י ל ודו"ק.

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים: ואיתא במדרש תנחומא (סימן ט), ילמדנו רבנו, העובר לפני התיבה, מהו שיהא מותר לו לענות אמן אחר הכהנים, כך שנו רבותינו, העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף וכו' עיי"ש, וצ"ב שייכות הלכה זו לפרשתן.

והנבס"ד, עפ"י"מ שכתב בס' דברי יהונתן (פרשת תבא) לבאר שאלת המדרש ותו"ד הוא, עפ"י"ד התויו"ט במסכת ברכות (פ"ה מ"ד), דאם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו אלא אם הבטחתו שיחזור לתפלתו, וכתב בהגהות מיימונית דמה שהתירו לישא את כפיו כדי שלא תתבטל נשיאת כפים, ולכן אם יש שם כהן אחר לנשיאת כפים לא ישא הש"צ את כפיו אפילו כשהבטחתו שחזור לתפלתו, ומה"ט לא התירו לו לענות אמן אפילו כשהבטחתו שיחזור לתפלתו, וכתב ע"ז התויו"ט, ובספרי לחם חמודות על הרא"ש (פ"ה ס"י כ"ב) כתבתי, דבמובטח לו שחזור לתפלתו מותר לענות אמן, וכתבתי כן שהראו לי במדרש רבה פ' כי תבוא דאיתא התם דבהבטחתו שחזור לתפלתו מותר לענות, לכן חזרתי לומר דמתניתין לרבותא נקט דאפילו הפסק גדול כמו נשיאת כפים, רשאי באם הבטחתו וכש"כ לעניית אמן, אך עתה שוב ראיתי שאין למדין הלכה ממדרש וכו' עיי"ש, וי"ל דזה שאל המדרש דידע שפיר ממתניתין אך נסתפק בפירושו במ"ש ואם הבטחתו וכו' רשאי, האם קאי רק על נשיאת כפים דעבורה מפסיק כדי שלא תתבטל מצוותה לגמרי, משא"כ על עניית אמן אין להפסיק כלל, או דאפילו על עניית אמן נמי שרי וע"ז פשיט דבאמן נמי רשאי עכ"ד, וכ"כ בדברי תורה (שנה ט"ז-גליון ג') שביאר ער"ז ספיקת המדרש.

ובתוספת רעק"א על המשניות (סג) ציין ע"ד התויו"ט הנ"ל שכתב דאין למדין הלכה ממדרש רבה, למה שכתב הפר"ח בספר מים חיים להשיג על דבריו עיי"ש.

ולכאורה י"ל דפליגי בזה, דבספר עיר דוד (אות תרי"ב) כתב לבאר, מה דאיתא במסכת סופרים (פ"ט), הדא אגדתא כל מי שלומדה אינה מקבל שכר וכו', ומקשה הרי כתיב פנים בפנים דבר ה'

עמכם, פנים תרי בפנים תרי הרי ד' פנים, פנים למקרא פנים למשנה פנים לתלמוד פנים לאגדה עיי"ש, דמצינו שני כתובים המכחישים זה את זה, כתוב אחד אומר, ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי, וכתוב אחר אומר פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש, אך י"ל דהקרא כי לא יראני האדם וחי קאי על מלאכי השרת כדכתיב ביחזקאל (פרשה א-ב) ודמות פניהם פני אדם, וכדכתיב בישעיה (פרשה ו-ז) בשתים יכסה פניו, אבל צדיקים שפיר יכולים להסתכל בפני השכינה, אמנם כ"ז א"ש אי ס"ל דצדיקים גדולים ממלאכי השרת אז י"ל כנ"ל דצדיקים גדולים ממלאה"ש יכולים להסתכל בשכינה, אבל אי ס"ל דמלאה"ש גדולים מצדיקים, א"כ אם מלאה"ש אינם יכולין להסתכל מכש"כ צדיקים, ובהכרח צ"ל לדידיה דקרא דפנים בפנים וגו' אינה כפשוטה אלא לדרוש דארבעה פנים לתורה עיי"ש.

מבואר מזה, דאי ס"ל דצדיקים יכולים לראות פני השכינה, א"כ י"ל דע"ז קאי הקרא פנים בפנים, ולכן ס"ל דאסור לתלמוד אגדה, משא"כ אי ס"ל דצדיקים אינן יכולין לראות פני השכינה, ע"כ קרא פנים בפנים קאי למקרא למשנה לתלמוד לאגדה, ומותר לתלמוד אגדה, ומעתה י"ל דבזה נחלקו אי למדין ממדרש רבה, דאי מרבין מפנים בפנים אגדה, א"כ הרי הן גופי תורה כמקרא ותלמוד, וי"ל דלמדין ממדרש, משא"כ אי פנים בפנים קאי כפשוטו, אז י"ל דאין למדין ממדרש.

ובספר הואיל משה שנת תשע"ו (דף רמ"ד) כתבנו, דזה אי מותר להסתכל בשכינה או לא תליא במחלוקת ר' עקיבא ור' ישמעאל במסכת מנחות (דף כ"ח), דאיתא במתני', ארבע ציציות מעכבות זו את זו שארבעתן מצוה אחת, ר' ישמעאל אומר ארבעתן ארבע מצות עיי"ש, דלכאורה י"ל דדרשת ר' שמעון בן יוחאי דוראיתם אותו קאי על הקב"ה הוא משום דקשיא ליה דהו"ל לומר וראיתם אותם, אך כ"ז א"ש אי ס"ל כר' ישמעאל דארבע מצות הן, ולפי"ז יש לדקדק דהו"ל לומר וראיתם אותם, וע"כ דקאי על הקב"ה ומוכח דמותר להסתכל בשכינה, משא"כ לר' עקיבא דס"ל דמצות ציצית הוא מצוה אחת.

ובשו"ת חלקת השדה (בתשובה בריש הספר דף כ"ג) כתב, דפלוגתתם אי ציצית הוי ארבע מצות או חד מצוה, תליא בפלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן אי לחלק צריך קרא ובלא"ה שניהם כאחד במשמע, או דכל אחד ואחד בפני עצמו משמע עד שיפרט לך הכתוב יחדיו, דהתורה אמרה גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך וגו', ואי נימא דבעינן קרא לחלק מסתבר לומר דכל הציצית מצוה אחת הן דמהיכי תיתי לחלקן לד' מצות, משא"כ אי ס"ל דלחלק לא צריך קרא י"ל דכל ציצית הוי מצוה בפ"ע, וכתב שם לבאר דר' ישמעאל ור' עקיבא אזלי לשיטתייהו במסכת שבועות (דף כ"ז) גבי נשבע לבטל את המצוה, דמשמע דפליגי ר' ישמעאל ור' עקיבא בהאי מילתא אי לחלק צריך קרא עיי"ש.

ולפיו אי ס"ל לחלק לא צריך קרא ס"ל דמצות ציצית ארבע מצות
הן, ולפיו יש לדקדק דהו"ל לומר וראיתם אותם, וע"כ דקאי על
הקב"ה ומוכח דמותו להסתכל בשכינה, משא"כ אי ס"ל לחלק
צריך קרא, אז ס"ל דמצות ציצית הוי מצוה אחת, א"כ א"ש
בפשיטות אמאי כתיב אותו, וי"ל דאסור להסתכל בשכינה.

ובמדרש הנעלם (פרשת נח דף ל"ז) איתא וז"ל, רבי הוה יתיב יומא
חד, והוה מסתכל בהא מילתא, דכתיב בצר לך ומצאוך כל
הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך ושמעת
בקולו, אמר, מה דאמר משה דיהוי בסוף יומיא, כל אינון
עקתיך הא אתא, והתשובה עד כאן לא אתעבידא, עד דהוה
יתיב, אתא אליהו ז"ל, אמר ליה, רבי במאי אתעסקת, אמר ליה
בהאי דאמרת תורה, דכד ייתון עקתי לישראל בסוף יומי
דיעבדון תשובה לאלתר, דכתיב באחרית הימים ושבת, ועד
כאן לא שבו בתיובתא, אמר ליה, חייך רבי, בהאי מילתא
אתעסק קודשא בריך הוא יומא דין, ואתא מיכאל אפטרופוסא
רבה דילהון, ובעא דאימתי יפקון בנוהי רחומיה מתחות
גלותא דאדום, ואמר, את כתבת באורייתך דכד יסבלון אינון
עונישיא על מה דעבדו, מאי כתיב, כי קל רחום ה' אלקיך, אמר
ליה, ייתי סמאל אפטרופוסא דאדום וטעין עמיה קמאי, אתא
סמאל וטעין מיכאל מילתא דא כקדמייתא, אמר סמאל מארי
דעלמא את הוא דאמרת דתהוי כנישתא דישראל תחות
שולטנא דאדום עד דיהון זכאין קמך, והא כלהון חייבין עד
יומא דין, ביה שעתא אנויפיה קב"ה, על דאמר דלטורא על
בנוהי וערק תלת אלפי מילין, ואמר למיכאל, מיכאל הוי לך
למהוי שפיל לרישיה דקרא, דכתיב ושבת עד ה' אלקיך ושמעת
בקולו, ואח"כ כתיב כי קל רחום ה' אלקיך, אמר מיכאל, מארי
דעלמא, הוה לך לרחמא עלייהו, את רחום וכך אתקריית, אמר
ליה, אומאה אומיתי ביומא דאתגורא דינא קדמאי עד די
יתבוון, ואי כנישתא דישראל אפתחת תשובה כעינא דמחטא
אנא אפתח לה תרעין רברבין עכ"ל, ויש לדקדק, אטו מיכאל
לא ידע רישא דקרא, וגם צ"ב מה שחזר מיכאל ואמר מארי
דעלמא הוה לך לרחמא עלייהו.

ובספר דברים אחדים להחיד"א (דף תצ"ז) הביא בשם האור החיים
הקדוש לבאר, דהנה כתיב בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה
באחרית הימים ושבת עד ה' אלקיך וגו' כי קל רחום ה' אלקיך
לא ירפך ולא ישחיתך וגו', ולכאורה צריך לבאר כוונת הכתוב,
דאי נימא דמה שנאמר ושבת וגו' היינו כפשטיה שישבו
בתשובה א"כ אמאי צריך עוד לרחמי השם, הלא כן הוא
הנהגתו דתשובה מהני, ובהכרח צ"ל דכוונת הכתוב בצר לך
וגו' שיבואו כל הני צרות וכו' או ושבת, והיינו דהוא"ו
מחלקת, ובשני האופנים יגאלו או בצר לך ומצאוך וגו', או
כאשר ושבת וגו', דבכל חדא מינייהו יזכו לגאולה, וזאת יען כי
קל רחום וגו' לכן יזכו לישועה אפילו בלי תשובה כי ירא ה'
בעני עמו בגין כל הני צרות וכו', וזה היה סברת מיכאל,
ומשום כך יצא לטעון דכבר סבלו בני ישראל צרות רבות וכו'

וצריך לרחם עליהם, אבל שר אדום אמר דוא"ו מוסיף דצריך
שישובו, דבלא תשובה לא יגאלו, ומה שנאמר כי קל רחום וגו'
דבגין כל מקבל התשובה אף שהיא רק מתוך צרה עכ"ד.

וכתב ע"ז החיד"א, דנלמד מדברי הרב דענין זה תלוי
בפלוגתא ר' יאשיה ור' יונתן המפורסם בכמה דוכתי, ומהם
בב"מ (דף צ"ד), כתיב בפרשת קדושים (פרשה כ"ט), כי איש איש
אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי אלא אביו ואמו (שניהם יחד),
אביו שלא אמו אמו שלא אביו מניין, תלמוד לומר אביו ואמו
קילל אביו קלל אמו קלל (בראש המקרא סמך קללה לאביו ובסוף סמך לאמו) דברי
ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד
ואחד בפני עצמו עד שיפרט לך הכתוב יחדיו (וכמו שפרט בחורש בשור
ובחמור מדפרט לך ש"מ דאי לא הוי יחדו הוה משמע שור לבדו וחמור לבדו והא אביו ואמו דרישא
דרשינן נמי או אביו או אמו וסיפא לאתויי לאחר מיתה), הרי דר' יאשיה ס"ל דצריך
קרא לחלק ובלא"ה שניהם כאחד משמע, ור' יונתן ס"ל דרק
היכי דכתיב יחדיו שניהם כאחד ובלאו הכי כל אחד ואחד בפני
עצמו משמע, דלחלק לא צריך קרא עיי"ש מה שהאריך בזה.

ובספר עזרא (דף י"א) כתב לבאר בזה מה דאיתא במסכת
סנהדרין (דף צ"ז), אמר רב, כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא
בתשובה ומעשים טובים (אם כל ישראל חורין בתשובה יבא ואם לאו לא יבא),
ושמואר אמר, דיו לאבל שיעמוד באבלו (דיו להקב"ה שעומד כמה ימים
וימינו אחר כלומר אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ לדבר, ל"א דיו
לאבל דיון לישראל צער גלות אפילו בלא תשובה נגאלין) עיי"ש, היינו דרב ס"ל
דאע"ג דכבר סבלו עונשים וצרות רבות עכ"ז אין נגאלין אלא
בתשובה ומעשים טובים, דס"ל לחלק צריך קרא, ולכן ס"ל
דאין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים, ושמואל ס"ל
לחלק לא צריך קרא, וכשיבאו עליהם הצרות הן נגאלין, דזהו
הרחמנות מאי דכתיב כי קל רחום וגו' דבאחד מהם די, וכיון
שסבלו צער הגלות יהיו נגאלין עכ"ד.

ובספר תפארת שלמה עה"פ האספו ואגידה לכם את אשר
יקרא אתכם באחרית הימים כתב וז"ל, יבואר עפ"מ שנתבאר
בכתוב בשיר השירים (פרק א-ד) משכני אחרין נרוצה, פ"י אנו
מתפללים אל הקב"ה להמשיך אותנו אליו במידת החסד
ואנחנו נרוצה אחריו, כי בענין קנין משיכה הוא בשני
אופנים, כדאיתא במסכת קידושין (דף כ"ב), כיצד במשיכה,
קורא לה והיא באה, או שהכישה במקל ורצתה לפניו עיי"ש,
והנה באופן הראשון בבחינת הכישה במקל הנה כבר לקינו
והוצללנו ככובד הגלות המר, אך אנו מצפים להיות הגאולה
והישועה באופן השני בבחינת קוראה לה והיא באה,
וז"ש יעקב אבינו את אשר יקרא אתכם באחרית הימים,
שהיה מתפלל על אחרית הימים קודם ביאת הגואל שאין בנו
עוד כח לסבול היסורים מכובד הגלות המר, הנה יקרא אתכם
בקריאה בעלמא ויהיה המשיכה אליו בקריאה והוא בחינת
הדעת ולא ע"י יסורים ח"ו, אז השיבנו ה' אליך ונשובה,
בתשובה שלימה עכ"ל.

ולשבי פשע ביעקב דמועיל תשובה לכל שבי פשע ביעקב ואף לע"ז, וזהו משום "נאום ה'" שהוא דיבור של השי"ת ואינו כלשון בני אדם דלא דברה תורה כלשון בני אדם וממילא עד ועד בכלל ומועיל תשובה לכל, עכ"ד].

ואיתא במסכת סנהדרין (דף פ"ה:), כתיב בפרשת קדושים (פרשה כ-ט), כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת אביו ואמו קלל דמיו בו, תנו רבנן, אביו ואמו קלל לאחר מיתה (קרא יתירא הוא דהא כתיב רישיה דקרא אשר יקלל את אביו ואת אמו) וכו', ופריך הגמרא, הניחא לר' יונתן דמייתר ליה קרא אביו ואמו, אלא לר' יאשיה מאי איכא למימר, דתניא מה תלמוד לומר איש איש, לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, אשר יקלל את אביו ואת אמו אין לי אלא אביו ואמו (שניהם יחד), אביו שלא אמו אמו שלא אביו מניין, תלמוד לומר אביו ואמו קילל אביו קלל אמו קלל (בראש המקרא סמך קללה לאביו ובסוף סמך לאמו) דברי ר' יאשיה, ר' יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרט לך הכתוב יחדיו (וכמו שפרט בחורש בשור ובחמור מפרט לך ש"מ דאי לא הוי יחדו הוה משמע שור לבדו וחמור לבדו והא אביו ואמו דרישא דרשינן נמי או אביו או אמו וסיפא לאתויי לאחר מיתה), מנא ליה, נפקא ליה מומקלל אביו ואמו מות יומת (דאלה המשפטים), ואידך (דמפיק לאחר מיתה מאביו ואמו קילל), ההוא מיבעיא ליה לרבות בת טומטום ואנדרוגינוס, ותיפ"ל מאיש איש, דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

וכתב בספר מלא הרועים ערך דברה תורה (אות ט-ז), דאי ס"ל כר' יונתן דלחלק לא צריך קרא, ילפינן מאביו ואמו קלל על לאחר מיתה, ומומקלל אביו ואמו לטו"א, ולא דרשינן איש איש דס"ל דברה תורה כלשון בני אדם, משא"כ לר' יאשיה דאיצטריך אביו ואמו קלל לחלק, ודרשינן להא דחייב לאחר מיתה מומקלל אביו ואמו, וילפינן טו"א מאיש איש, ס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם עיי"ש.

והמהרש"א במסכת יומא (דף כ"ח:), כתב, דלכך נשא יעקב שתי אחיות, משום דרחל נתקדשה לו ראשונה בעבודת שבעה שנים, ושוב נתקדשה גם לאה בביאה על ידי ערמת לבן, ואח"כ לא הוציא אחת מהן משום דבר שעתידה התורה לאסור, דאם היה חש לכך היתה גם השניה נאסרת עליו מחמת אחות גרושתו עכ"ד.

מבואר מזה דמשו"ה נשאר יעקב עם רחל ולא, כיון שקידושי רחל חלו ברישא בשכר עבודה היינו קידושי כסף, אך כל זה ניחא אי אמרינן דקידושי כסף הו"ל קידושי גמורים מה"ת, אבל לשיטת רבותיו של רש"י במסכת כתובות (דף ג.) דקידושי כסף מהני רק מדרבנן, וכבר האריכו המפ' במש"כ הרמב"ם בהל' אישות (פ"א-ה"ב) דקידושי כסף מדברי סופרים, ולפי"ז לא נתקדשה רחל מה"ת כלל בשכר העבודה, וא"כ הדקל"ד דכשנתקדשה לאה בביאה היאך הותר ליעקב אח"כ לקחת את רחל.

ומעתה יבואר המדרש, כיון שאמר הכתוב ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, רמז על מה דכתיב בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים, באשר לכן ביקש שהקב"ה ירחם עלינו לגאלנו מכבוד הגלות בדרך אשר יקרא אתכם, אף כשעדיין לא ישיבו כראוי מ"מ יערה הקב"ה עלינו רוח משמי מרום כרוכ רחמיו וחסדיו להעלותינו מעומק בור הגלות, והיינו שיעקב ביקש מהקב"ה דהגאולה תבוא בין באופן של בצר לך וגו' לחוד, ובין באופן של ושב וגו' לחוד, דלחלק לא צריך קרא, ומותר להסתכל בשכינה, ולפי"ז פנים בפנים הוא כמשמעו, ולא אתיא לרבות ללמוד אגדה, ומעתה אין למדין הלכה ממדרש, ושוב י"ל דלא נילוף ממדרש רבה דרשאי לענות אמן במובטח לו שחוזר לתפילתו, ולזה נסתפק בהאי שאילתא ודו"ק.

פחו כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך או חללת יצועי עלה: ואיתא במד"ר (פרשה צ"ח-ד), רבנן אמרי, איני לא מרחקן ולא מקרבן, אלא הרי אני תולה אותך ברפיון, עד שיבא משה שכתוב בו ומשה עלה אל האלקים וכו' עיי"ש, וצ"ב מה שתולה ענינו של ראובן במשה, מפני שכתוב בו ומשה עלה אל האלקים, מה שייכות יש למעשה של ראובן עם עלייתו של משה אל האלקים.

והנבס"ד, דהנה הטעם דיעקב נמנע לדון בדינו של ראובן במעשה בלהה, אף דמצינו שעשה תשובה, וכמש"כ רש"י בפרשת וישב (פרשה ל"ז-כ"ט) עה"פ וישב ראובן אל הבור וגו', דראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, אך כבר האריכו המפ' אם תשובה מועיל על שלש עבירות החמורות, ורמזו זאת בקרא תשב אנוש עד דכא, דכ"א ר"ת דם כפירה אשה, שעל שלש עבירות הללו אינו מועיל תשובה.

ואיתא במסכת יומא (דף פ"ו:), אמר ר' לוי, גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ר' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל וכו' עיי"ש, ובספר תוספת יום הכיפורים הביא מספר תאוה לעינים שכתב, דפליגי אי מהני תשובה לע"ז, דר' לוי ס"ל דגדולה תשובה שיש בה כח לכפר אף שכפר בעיקר ועבד עבודה זרה שזהו עד כסא הכבוד, דגם לחטא דע"ז מהני תשובה, ור' יוחנן ס"ל דעל כל דבר תשובה מכפרת, חוץ מעובד עבודה זרה וכופר בעיקר וזהו ולא עד בכלל, דלחטא דע"ז לא מהני תשובה, עיי"ש.

ובדרשות אור חדש להחוות יאיר ביאר בזה הכתוב ובה לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה', דמבואר בחו"מ (ס" מ"ג סכ"ז) דבלשון בני אדם עד ולא עד בכלל עיי"ש, ונמצא דאי דברה תורה כלשון בני אדם אז אמרינן עד ולא עד בכלל ולא מהני תשובה על חטא דע"ז, ובהו יבואר הכתוב ובה לציון גואל

ובספר שער החצר (אות קנ"ב) כתב, דלכן קבלו ישראל התורה ולא מלאכי השרת, משום דהתורה דברה כלשון בני אדם ולכן שייך התורה לבני אדם ולא למלאכי השרת עכ"ד, ועיין בספר עזרא (דף י"ג: מדפה ס').

ומעתה יבואר דברי המדרש, דיעקב לשיטתו דס"ל לחלק לא צריך קרא, ולפי דעתו צ"ל דברה תורה כלשון בני אדם, ונמצא דס"ל עד ולא עד בכלל, ותשובה אינו מועיל על שלש עבירת החמורות, ולכן היה יעקב נמנע מלהכריע בדינו של ראובן, ולכן אמר דכאשר יבוא משה שכתוב בו ומשה עלה אל האלקים וגו', והטעם שעלה לקבל התורה משום שהוא נקרא מלאך, ועי"ז לא יוכלו המלאכים לטעון טענת בר מיצרא, ולכאורה הלא בלא"ה התורה לא שייך להם משום דדברה תורה כלשון בני אדם, וע"כ דס"ל לא דברה תורה כלשון בני אדם, וס"ל עד ועד בכלל, וממילא נתברר דתשובה מועיל לכל עוון, לפיכך הוא יקרבוך ודו"ק.

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו: ואיתא במדרש מובא בספר פרשת דרכים (דרוש כ"ו), **והשב זה יוסף, ישיב זה עשו ע"כ,** וצ"ב מה ענין כאן להזכיר שטנו של עשו.

והנבס"ד, דנודע דעיקר קצפו של עשיו היה בשביל הברכות שיעקב לקח ממנו בערמה, וכדכתיב בקרא וישטום עשיו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו, אך לכאורה קשה מה פתחון פה יש לו, הלא מן הדין היה ראוי יעקב לקבל הברכות שהרי לו משפט הבכורה, ועשיו בעצמו מכר את הבכורה ליעקב, אך כבר נודע מה שהקשה בשו"ת הריב"ש (ס"ו שכ"ח) דהיאך קנה יעקב הבכורה מעשיו, הרי הרי דבר שלא בא לעולם שהרי יצחק היה אז חי, ותירץ דקודם מתן תורה שפיר היה מועיל קנין אף בדבר שלא בא לעולם עכ"ד.

ובטעמא דהך מילתא דקודם מ"ת מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, כתב בס' ישועות מלכו (פ' תולדות), עפי"מ דאיתא בשבת (פ"ח), אמר ר"ש בן לקיש, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי (ה"א יתירה למה לי), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית ואמר אם יקבלו ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו, אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה עיי"ש, ומבואר מזה שכל עוד שלא קיבלו ישראל את התורה בסיני לא נתבסס כל הבריאה ועמודי שמים ירופפו ונתייראו שמא לא יתקיים העולם, וא"כ עד מתן תורה כל מהות הבריאה היה כדבר שאינו קבוע וכדבר שלב"ע, שהרי עדיין היה תלוי ועומד בקבלת ישראל את התורה, ולכן באותו הזמן אהני קנין גם בדבר שלא בא לעולם, שהרי כל היקום לא היה קבוע וקיימי עכ"ד.

ובספר שפע חיים לירח האיתנים ח"ב (דרוש יום ג' דסוכות) כתב, דזה אי קידושי כסף מהני מה"ת תליא בהא, דאיתא במסכת קידושין (דף ט), בביאה מנ"ל, אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן, דאמר קרא בעולת בעל (כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל) מלמד שנעשה לה בעל ע"י בעילה, א"ל ר' זירא לר' אבהו ואמרי לה ר"ל לריו"ח, כעורה זו ששנה רבי ובעלה מלמד שנקנית בביאה (בתמיה וכי אינה מקובלת עליך שאתה מחזיר ללומדה ממקום אחר), ומשני, אי מהתם הו"א עד דמקדש (בכסף) והדר בעיל (כדכתיב כי יקח דהיינו כסף והדר ובעלה) עיי"ש, ולפי"ז הא דילפינן קידושי כסף מכי יקח היינו רק אי ילפינן דאשה נקנית בביאה מובעלה ולא אמרינן עד דמקדש והדר בעיל, וא"כ שפיר ילפינן דגם קידושי כסף לחוד מהני, משא"כ אם לא ילפינן דאשה נקנית בביאה מובעלה, משום די"ל דעד דמקדש והדר בעיל, א"כ אין ללמוד מכאן קידושי כסף, וקידושי כסף גרידא הוי רק מדרבנן.

והרשב"א (סו) ביאר שיטת רבי דיליף מובעלה ולא חייש להא דילמא עד דמקדש והדר בעיל, משום דס"ל כר' יונתן דמשמע שניהן כאחד ומשמע כאו"א בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו כדרך שפרט בכלאים, וכיון דבלא יחדיו כ"א לעצמו משמע, ליכא הו"א לומר דעד דמקדש והדר בעיל, משא"כ ר' יוחנן ס"ל כר' יאשיה דמשמע שניהן כאחד וצריך קרא לחלק, ולכן אמרינן דלמא עד דמקדש והדר בעיל עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל דכל אחד בפני עצמו משמע ולחלק לא צריך קרא, א"כ שפיר ילפינן מכי יקח דכסף לחוד וביאה לחוד, וממילא דקידושי כסף מה"ת ושפיר נתקדשה רחל ראשונה, משא"כ אי ס"ל דלחלק צריך קרא ובלא"ה משמע שניהם כאחד, א"כ לא ילפינן מכי יקח קידושי כסף, וקידושי כסף הוי רק מדרבנן, ולפי"ז לא נתקדשה רחל בשכר העבודה עד שנשאה יעקב.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ה:), אמר ר' יהושע בן לוי, בשעה שעלה משה למרום, אמרו מלאה"ש לפני הקב"ה, רבש"ע מה לילוד אשה בינינו, אמר להם לקבל תורה בא, אמרו לפניו חמדה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וכן אדם כי תפקדנו, ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים וכו', עיי"ש, והמפ' כתבו (עיי' ראש דוד בשלח, שמע יעקב במדבר, ובבני יששכר במאמרים לחג השבועות מאמר ב' אות י"ט) דטענת המלאכים היתה שהם צריכים לקבל התורה מכח דינא דבר מיצרא, דכיון דהשראת השכינה הוא בגבהי מרומים, ע"כ יש להם דין מצרונים וזוכים בהתורה עפ"י שורת הדין עיי"ש.

ובספר מאמר מרדכי (פ' תשא) כתב דלכן ניתנה התורה ע"י משרע"ה, משום דמלאה"ש היו טוענין דינא דבר מצרא, ולכן ניתן התורה ע"י משה שהוא נקרא ג"כ מלאך, שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים עיי"ש.

אך הא מילתא תליא בפלוגתת התנאים בפירוש הכתוב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, דבמסכת נדרים (דף ל"א:) איתא, גדולה מילה שאלמלא היא לא ברא הקב"ה את עולמו, שנאמר כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת, ובגמ' (דף ל"ב:) איתא, ופליגא אדר' אלעזר, דאמר ר' אלעזר, גדולה תורה שאלמלא תורה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת עיי"ש, וא"כ לתנא דמתניתין דס"ל דקיום העולם הוא בזכות המילה, י"ל דמשעה שניתנה מצות מילה לאברהם אבינו ולזרעו אחריו כבר נתבסס העולם על תיקונו, שהרי קיום העולם הוא בגין מצות מילה.

ולפי"ז יבואר דבהא נחלקו עשוי ויעקב, דעשוי ס"ל דקיום העולם הוא בזכות מילה, ולכן משניתנה מצות מילה לאברהם כבר נתבסס קיום העולם ושוב לא מהני קנין בדבר שלא בא לעולם וממילא דלא חלה מכירת הבכורה, אבל יעקב ס"ל דקיום העולם הוא בזכות התורה ולכן כל זמן שלא ניתנה התורה שפיר מועיל קנין אף בדבר שלא בא לעולם ולכן הוי הברכות שלו.

ואיתא במסכת יבמות (דף ע"ב:), משוך וגר שנתגייר כשהוא מהול (בגון ערבי וגבעוני שנתגיירו וצריך להטיף ממנו דם ברית), וקטן שעבר זמנו, ושאר כל הנימולים לאיתויי מי שיש לו שתי ערלות, אינן נימולין אלא ביום, ר' אלעזר בר שמעון אומר, בזמנו אין נימולין אלא ביום, שלא בזמנו נימולין ביום ובליילה, מר סבר דרשינן וביום וי"ו יתירא דמצי למיכתב ביום השמיני ימול וכתוב וביום לאיתויי מילה שלא בזמנו), ומר סבר לא דרשינן וביום (ולא גמרינן מנייה קטן שעברה זמנו ונימול אפילו בליילה) עיי"ש, מבואר מזה דאי דרשינן וי"ו אז ס"ל דמילה שלא בזמנה אינה אלא ביום, ומאן דלא דריש וי"ו ס"ל דמילה שלא בזמנה נוהג ביום ובליילה.

ומעתה הא דאמרינן דהקרא קאי על מצות מילה הוא רק להמ"ד דמילה שלא בזמנו נוהג בין ביום ובין בליילה, אז י"ל דהקרא אם לא בריתי יומם ולילה" קאי על מצות מילה, משא"כ למ"ד דמילה שלא בזמנו אינו נוהג אלא ביום, לא שייך לומר דאם לא בריתי יומם ולילה קאי אמצות מילה, כין שאינו נוהג בשום פעם בליילה רק ביום ועיי"ש בתוי"ט, ולפי"ז למ"ד דמילה שלב"ז אינו נוהג אלא ביום א"א למידרש קרא על מצות מילה, ועכצ"ל דדריש ליה על התורה וכו' אלעזר.

ובספר אור תורה פ' וישב (אות ד) כתב, דמה שאמרו השבטים ליוסף המלך תמלך עלינו הוא, עפימ"ש במסכת כתובות (דף ק"ג) דתניא כבוד את אביך ואת אמך, את אביך זו אשת אביך ואת אמך זו בעל אמך, וי"ו יתירא לרבות את אחיך הגדול עיי"ש, וע"כ אינו בדין שיוסף ישתרר על אחיו הגדולים, ויוסף ס"ל דלא דרשינן וי"ו, וכ"כ בספר מאיר עיני חכמים מהדו"ק (דרוש ב' אות כ"ט) עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, דכעת כשראו השבטים גדולתו של יוסף, אמרו לו ישטמנו וגו' והשב זה יוסף ישיב זה עשוי, דהיינו דכעת יתגלגל עליהם גם טענת עשוי נגדם, דכעת שנתברר שיוסף היה רשאי ליקח שררה לעצמו, דלא היה מחוייב לכבדם מדין אחיו הגדולים, דלא דרשינן וי"ו יתירא דואת אמך לרבות אחיך הגדול, ומעתה לא דרשינן הוי"ו מתיבתא וביום לרבות מילה שלא בזמנה, וי"ל דמילה שלא בזמנה נוהג בין ביום ובין בליילה, ומשניתנה מצות מילה לאברהם כבר נתבסס קיום העולם, ושוב לא מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, וממילא דלא חלה מכירת הבכורה, ולכן חששו השבטים כי כעת ישיב זה עשוי שיבוא לעזור על הבכורה שלא חל המכירה ודו"ק.

ב) עוי"ל, דבספר בנין דוד פרשת וישב (אות ג"א) כתב, דהשבטים חלקו על יוסף על אמרו כי הוא אשר ימלך עליהם, וסברו דזה לא יתכן כיון שיוסף בא מביאה פסולה, שהרי יעקב נשא את רחל באיסור שתי אחיות, ואינו הגון למלכות דכתיב מקרב אחיך תשים עליך מלך ודרשינן במסכת ב"ק (דף פ"ח) ממובחר שבאחיך, [וכן איתא במסכת יבמות (דף ע"ד:) דאמר דואג האדומי לשאול עד שאתה משאיל על דוד אם הוא הגון למלכות אם לאו שאל עליו אם ראוי לבוא בקהל מ"ט דקאתי מרות המואביה וכו' עיי"ש], וה"נ ביוסף שבא מביאת איסור אינו ראוי להיות מלך, וזה היה טענת השבטים על יוסף על מה שאמר על עצמו שיהיה מלך, דאין מן הראוי שיהיה מלך.

אך י"ל, עפימ"ש כ"כ ביפה תואר (ב"ר פרשה ט"ו-ט"ז) בביאור הענין שיעקב נשא שתי אחיות, דיעקב אבינו ע"ה גיירם כשנשאם, וממילא ל"ה אחיות כלל כדקיי"ל ביבמות (דף כ"ב) דאין עריות אסורות לגרים, משום דגר שנתגייר קטן שנוולד דמי ול"ה קורבה, וממילא ה"נ ל"ה אחיות כלל מטעם זה עיי"ש, וכ"כ המהרש"א ביומא (כ"ט) עיי"ש, ולפי"ז ראוי יוסף להיות מלך.

וכתב בספר פרשת דרכים (דרוש א'), דזה א"ש אי יצאו מכלל בני נח לגמרי, אז חשיבי רחל ולאה כגיירות גמורות, אבל אם לא יצאו מכלל בני נח להקל אינן נחשבות כגיירות עיי"ש, ומעתה מוכח מזה שיעקב נשא שתי אחיות משום דגייירם, דיצאו מכלל בני לגמרי.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל בני, דנודע קושית המפ' אהא דאיתא ביומא (כ"ט:), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"נ מוזהר שלא לשבות, כדאיתא בסנהדרין (כ"ט:), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ודריש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אהנן ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א').

והבאנו דלכן מהני מכירת הבכורה אף דהוא דבר שלא בא לעולם, משום דקודם מתן תורה מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, כיון דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית דאם בני ישראל לא יקבלו את התורה אחזיר את העולם לתוהו ובוהו, וא"כ קודם קבלת התורה כל מהות הבריאה היה כדבר שאינו קבוע וכדבר שלבל"ע, שהרי עדיין היה תלוי ועומד אם יקבלו ישראל את התורה, ולכן באותה זמן אהני הקנין גם בדבר שלבל"ע, שהרי כל היקום לא היה קבוע וקיימי.

אך כ"ז א"ש אי נימא דהקרא יום השישי אתיא להא דתנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית, אך לפי"מ דאיתא במד"ר (פרשה ט"ז) אמר ר' יודן יום השישי זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש, לפי"ז לא אמרינן דהיה תנאי בשעת הבריאה ע"מ שיקבלו ישראל את התורה, ולפי"ז י"ל דגם קודם מתן תורה לא חל קנין בדבר שלא בא לעולם.

ובספר אור תורה פרשת בראשית (אות ט"ז) הקשה, דלפי מה שכתב הר"ן במסכת ביצה (דף ט"ז. מדפי הרי"ף), דאם ספק דאורייתא לקולא סגי לעשות תוספת בין השמשות, דשמא בין השמשות יום, והוי תוספת עיי"ש, א"כ לפימ"ש"כ הפרי מגדים דאף לפי שיטת הרשב"א במסכת קידושין (דף ע"ג.) דספק דאורייתא לחומרא, מ"מ ספק עשה לקולא, יקשה מה נפקא מינה בזה הפסוק דמרכי תוספת, דהא לא הוי רק עשה, וספיקא לקולא וסגי בבין השמשות, ואף אי לא נכתב קרא, ג"כ היה בין השמשות אסור, מטעם ספק שבת שהוא בלאו ולחומרא.

ובע"כ צ"ל דדרשא זו דתוספת לא יצדק רק לפי דעת הרמב"ם דגם ספק לאו לקולא, והיה מותר בין השמשות, ורק מטעם תוספת אסור בין השמשות, על כן שפיר צריך קרא לתוספת, אבל לפי דעת הרשב"א על כרחך הששי אתיא דדרשא דתנאי התנה עכ"ד.

ומעתה יתבאר דברי המדרש, שאמרו השבטים לו ישטמנו יוסף והשב וגו' השב זה יוסף, דעתה כשראו שעלה יוסף לגדולה וה' הצליח דרכו, ע"כ דהצדק אתו דהוא ראוי להיות מלך, דליכא איסור דשתי אחיות, כיון שיעקב גיירם וגר שנתגייר כקטן שנולד, ומינה דהיה להם דין ישראל, והוכיח זאת דאל"כ תקשי איך שמרו האבות את השבת, דאי"ל דעשו מלאכה שיש בה ס"ס לקולא, כיון דספיקא דאורייתא לקולא אז אסור ספק שביתה לב"נ, ומעתה דס"ל ספיקא דאורייתא לקולא, ומעתה מיתוקמי קרא דיום הששי לתוס' שבת, ולא קאי על תנאי במעשה בראשית, ותו לי"ל הך מילתא דקודם מ"ת היה העולם רופף שמא יחזור לתוהו ובוהו, וממילא גם קודם מ"ת לא מהני קנין בדבר שלא בא לעולם, ומעתה כעת ישיב זה עשוי, שיתעורר טענתו של עשוי לערער על הברכות והבכורה ודו"ק.

ובספר בית האוצר (ח"א אות כ') כתב, שהאבות עשו מלאכה שיש בה ס"ס להקל, דלשיטת הרשב"א דס"ס מותר מטעם רוב, ולפי"מ שצדדו האחרונים לומר דבב"נ לא אזלינן בתר רוב, דאחרי רבים להטות בישראל כתיב וכה"ת לישראל ניתנה ולא לעכו"ם, וא"כ ממילא לא היה שם איסור כלל, דלגבי תורת הישראלית לא הוי איסור משום דמלאכה זו היה ס"ס להקל, ולגבי תורת ב"נ הוי שפיר מלאכה כיון דלהם לא מהני ס"ס, וא"כ הוי רק כספק השקול, וספק שביתה הא מותרת לב"נ, לשיטת הרמב"ם דספיקא דאורייתא לקולא משום דלישנא דקרא משמעותו רק הודאי ולא הספק, א"כ גבי ב"נ נמי יום ולילה לא ישבותו ג"כ כוונתו לא ישבותו ודאי שביתה, אבל אין אסור שביתה ספק עכ"ד.

ובספר בנין יוסף דרוש א' (דף י"ט.) כתב די"ל להיפך, לפי"מ שכתב בספר תיבת גמא (פרשת נח), אי ספק איסור אסור לב"נ תליא בפלוגתא, דלהרמב"ם דס"ל ספיקא דאורייתא לקולא גבי ישראל, יהא ס"ל דלגבי ב"נ אמרינן ספיקא לחומרא, ולהרשב"א דס"ל דספיקא דאורייתא לחומרא, ס"ל דלגבי ב"נ אמרינן ספיקא לקולא, והסברא הוא, משום דשניהם ממקור אחד למדו, דהרמב"ם סובר דסברא חיצונה הוא דספק מה"ת לחומרא וגלי קרא גבי ממזר דספק מותר מה"ת, ויליף מיניה בכל מקום דספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, וא"כ בב"נ נשאר סברא חיצונה דספק אסור משום דקרא דממזר לישראל נאמר ולא לב"נ, והרשב"א ס"ל דסברא חיצונה הוא דספק מותר, וא"כ מדגלי קרא גבי ממזר דספק מותר, משמע הא בעלמא ספק אסור, דאל"כ למה לן קרא גבי ממזר, וא"כ בב"נ נשאר סברא חיצונה דספק מותר עכ"ד.

והשתא הוא באמת להיפך, דאי ס"ל בכ"מ ספיקא מה"ת לחומרא, וא"כ גבי ב"נ הוא לקולא אז שפיר י"ל כתירוץ של בית האוצר הנ"ל, דעשו מלאכה שיש בה ס"ס להקל, וא"כ גבי ב"נ הוי מלאכה כיון דלהם לא הוי ס"ס רק כספק השקול והוי ספק שביתה כנ"ל, וספק שביתה מותרת להם, ולגבי תורת הישראלית שפיר ל"ה מלאכה וכנ"ל.

אבל אי ס"ל ספיקא דאורייתא מה"ת לקולא, וא"כ גבי ב"נ הוא לחומרא, אז אי אפשר לתרוץ ולומר דעשו מלאכה שיש בה ס"ס להקל ולהם לא הוי רק ספק שביתה ומותרת להם, דז"א כיון דלהם אסור ספיקא, א"כ אף ספק שביתה אסור להם עכ"ד.

מבואר מזה, דאי ס"ל ספיקא דאורייתא לחומרא, אז י"ל דהיה להם דין ב"נ, ולא תקשי איך שמרו את השבת, די"ל דעשו מלאכה שיש בה ס"ס לקולא וכנ"ל, משא"כ אי ס"ל ספיקא דאורייתא לקולא, ואז אסור ספק שביתה לב"נ, א"כ אין לומר כנ"ל, ועכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר: כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך ויבך יוסף בדברם אליו: וראיתי משמיה דהגה"ק ר"מ מסאווראן זצ"ל, אלקי אביך בגימטריא אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא, שאמר רב יוסף בפסחים (דף ס"ח:), וצ"ב מה שייך זה לכאן.

והנבס"ד, עפ"מש"כ בבני יששכר מאמרי ניסן (מאמר ג' אות ב' בהג"ה) לבאר מה שאמר הכתוב ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו וגו', דצריך ביאור מהו שאמר כהיום הזה, גם יש לבאר מה שנאמר לעשות מלאכתו, וי"ל לפימש"כ המזרחי (פרשת וישב) דמה שהוציא יוסף דיבת השבטים שאוכלין אבר מן החי, היינו שהם אכלו בהמה המפרכסת דסברו דכיון דיצאו מדין ב"נ להיות כישראל א"כ בשחיטה תליא מילתא ונפיק מכלל אבר מן החי, אבל יוסף סבר דעדיין דינם כב"נ ואסורים במפרכסת כד"ב דבמיתה תליא מילתא עיי"ש, ולכן לפי שיטתו דהחמיר שדינו עדיין כב"נ, א"כ חשש למה שהוזהרו ב"נ כי יום ולילה לא ישבותו, ולכן אץ לעשות איזה מלאכה קלה ביום השבת כדי שלא ייכשל בשביתה דאסורה על ב"נ, וז"ש ויבא הביתה לעשות מלאכתו רצ"ל מלאכה המיוחדת בעבורו דהיינו כדי שלא ייכשל בלא ישבותו, וזה אמרו ויהי כהיום הזה, רומז לשבת שנתנבא משה עליו בלשון זה, ויקהל משה וגו' ויאמר אליהם זה הדבר וגו' וביום השביעי יהיה לכם קודש וגו', ואותו היום שבת היה כדאיתא בילקוט פ' וישב (רמז קמ"ו), ועל כן דייקא באותו יום השבת נכנס לעשות מלאכתו עיי"ש.

אך י"ל, דבספר שמנה לחמו בדרוש לשבת פרק ראשון (טעם ה"ב) כתב הטעם דגוי ששבת חייב מיתה, משום דשבת הוא עדות על הקב"ה וכדאיתא במדרש דשלשה מעידין זה על זה, ישראל ושבט והקב"ה, ישראל והקב"ה מעידין על השבת שהוא יום מנוחה, ישראל ושבט על הקב"ה שהוא אחד, הקב"ה ושבט על ישראל שהם יחידים באומות וכו', מובא במסכת חגיגה (דף ג:) בתוס' ד"ה ומי כעמך עיי"ש, וא"כ אם גם גוי משמר את השבת בזה מבטל עדות דישאל, כיון דעכו"ם פסול לעדות, וקיי"ל דבנמצא בעדות קרוב או פסול דכל העדות בטל עכ"ד.

אכן י"ל דזה א"ש להנך שיטות דס"ל דעכו"ם פסול להעיד מה"ת אפילו במקום דליכא למיחש לשקרי, משא"כ לשיטת רש"י במסכת גיטין (דף ט:) ד"ה פסולה, דעדות עכו"ם אינה פסולה מה"ת רק מדרבנן הוא דפסולי עיי"ש, וכ"כ התוס' בב"ק (דף פ"ח:) ד"ה יהא בדעת רש"י עיי"ש, ובגיטין (פ"א ס"ו) כתב הרא"ש, בהא דתנן כל השטרות העולין בערכאות של עכו"ם אעפ"י שחותמיהן עכו"ם כשרים וכו', ובגמ', בשלמא מכר מכי יהיב זוזי קמיהו הוא דקנה ושטרא דראיה בעלמא הוא, דאי לא יהיב זוזי קמיהו לא הוה מרעי נפשיהו וכתבו ליה שטרא וכו', וכתב שם בהג"ה וז"ל, וא"ת א"כ משה ואהרן אמאי לא מהימנו הא ודאי לא מרעי נפשיהו, וי"ל דעכו"ם אינם פסולים מה"ת אלא מטעם שהם גזלנים, והני דידעי בהו דלא מרעי נפשיהו

מיהמני, מספר החכמה, מורי רבינו יקיר היה אומר, דעכו"ם המוחזקים שאינן שקרנים כשרים לעדות כדאמר הכא, אבל משה ואהרן פסולין מה"ת מטעם קורבה וכו' עיי"ש, ולפי"ז י"ל דהיה להאבות דין ב"נ, ועכ"ז שמרו את השבת, דלא שייך בהו הטעם דגוי ששבת חייב מיתה משום דעכו"ם פסולים להעיד, דהלא היכא דידעינן דלא מרעי נפשיהו גם עכו"ם כשר להעיד.

ובשו"ת בית יצחק אבהע"ז (ח"ב ס' י"ב) כתב, דזה תליא בפלוגתת ר"ש ור' יהודה אי דרשינן טעמא דקרא או לא, דאי דרשינן טעמא דקרא אז י"ל דלכן עכו"ם פסול לעדות משום דהתורה הוציאו מכלל אחיך כיון דמשקר, וכיון שכן היכא דמוחזק דאינו משקר כגון בערכאות דלא מרעי נפשיהו שפיר נאמן מה"ת, אבל למ"ד דלא דרשינן טעמא דקרא אז אמרינן דבכל גווני אינו מהימן אפילו היכא דידעינן דאינו דמשקר דגזירת הכתוב הוא עיי"ש.

ואיתא בשבת (קל"א) אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, לא לכל (מכשירי מצוה) אמר ר' אליעזר מכשירי מצוה דוחין את השבת, שהרי שתי הלחם (דעצרת) חובת היום הן (ואין לאחרן עד למחר), ולא למדן ר' אליעזר (דאפייתם תדחה שבת) אלא מגזירה שוה (ואי בכל מכשירי מצוה שיעקר המצוה נהגת בשבת אמר מכשירייה כמותה למה לי גזירה שוה) וכו', ופריך הגמ' למעוטי מאי (הי מכשירים אתי למעוטי דלא דחי שבת) וכו', ומסיק למעוטי ציצית לטליתו (שלא יתלנה בטליתו בשבת) ומזוזה לפתחו, מאי טעמא, אמר רב יוסף, לפי שאין קבוע להם זמן עיי"ש, ובספר חידושי הרמב"ן כתב, דהכי קאמר מה טעם לא התירה התורה מכשירין של אלו כמו שהתירה את של אלו עיי"ש, ובספר גלינוני הש"ס סנהדרין (כ"ג) ד"ה דריש כתב, דטעמא דקרא קדריש עיי"ש, הרי דרב יוסף ס"ל דדרשינן טעמא דקרא.

ובספר צנצנת מנחם (דף פ"ט:) כתב, דרשינן ז"ל על עה"פ אביך צוה לאמור כתב, שינו בדבר מפני השלום, כי לא צוה יעקב כן, שלא נחשד יוסף בעיניו עכ"ל, דכ"ז א"ש אי ס"ל דיוסף לעשות מלאכתו נכנס, אבל למ"ד לעשות צרכיו נכנס, אלא שניצל על ידי צורת אביו, א"כ היה רצה לזנות עם אשת איש, ואיתא במסכת נדרים (דף צ"א:) דמי שנחשד על אשת איש נחשד נמי על שפיכת דמים עיי"ש, א"כ י"ל דיעקב היה חושד ליוסף, ובאמת צוה כן לפני מותו לומר ליוסף, רק לא רצה להוכיח אותו בפניו שלא ירע לו שהוא חושדו עכ"ד עיי"ש.

ומעתה לרב יוסף דס"ל דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז היכא דמוחזק דאינו משקר כגון בערכאות דלא מרעי נפשיהו שפיר נאמן מה"ת, ולפי"ז י"ל דהיה להאבות דין ב"נ, ועכ"ז שמרו את השבת, דלא שייך בהו הטעם דגוי ששבת חייב מיתה, ומעתה אין לומר דלעשות מלאכתו נכנס היינו לעשות איזה מלאכה קלה ביום השבת כדי שלא ייכשל בשביתה דאסורה על ב"נ, וע"כ דס"ל לעשות צרכיו נכנס, ולדידיה שפיר י"ל דיעקב צוה כן לפני מותו, ולזה בא הרמז אלהי אביך אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא, דאליבא דרב יוסף האמת כן הוא שיעקב צוה כן, והשבטים לא אמרו דבר שקר מפני השלום ודו"ק.

וישב יוסף את בני ישראל לאמר פקד פקד אלקים אתכם והעלתם את עצמותי מזה וגו': בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ.

ונבס"ד לנעוץ סוף ספר בראשית לתחלתו, דבספר לקט יוסף (עך יוסף אות ב) הקשה, דהיאך צוה יוסף לישא ארונו לארץ ישראל, הלא אסור להביא מת מחו"ל לא"י כמבואר במסכת כתובות (דף ק"א), דעולא קרי עליהם ותבואו ותטמאו את ארצי, ותירץ דא"י עדיין לא נתקדש ולא היה מוחזק מאביהם, דהלאו ולא טמא את ארצי לא נאמר אלא לאחר שנתקדש בקדושה, וזה תליא אם א"י מוחזקת מאבותינו או לא, וכ"כ בספר יושב אהלים (בפרשתן) ובספר זכרון יצחק (פ' בשלח אות ג).

ובדברי תורה (שנה ד' גליין ט"ז) כתב השפע חיים זצ"ל, דלכאורה היאך שייך לומר דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, הרי מפורש בכמה פסוקים שהשי"ת נתן את הארץ לאברהם ולזרעו כדכתיב כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם, וכן כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמור לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, וכן כתיב ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, ודיבורו של השי"ת הו"ל כמעשה כדכתיב ברבר ה' שמים נעשו, וכיון דבאי הארץ עדיין לא היו בעולם נמצא דהו"ל מקנה לדבר שלא בא לעולם דלא קנה, ועכצ"ל דהקנה לו השי"ת לאאע"ה את הארץ תיכף ומיד וכבר מוחזקת ביד אאע"ה מאז, אמנם אליבא דר' מאיר דס"ל דאדם מקנה דבר שלא בא לעולם וכן לדבר שלא בא לעולם, עיין במסכת גיטין (דף י"ד) בתוס' ד"ה לדבר, דלחד מ"ד הוה לדבר שלבל"ע כדבר שלא בא לעולם עיי"ש, א"כ שפיר י"ל דהקנה הקב"ה את הארץ לזרעו אחריו כשיכנסו לארץ עכ"ד.

מבואר מזה דהך מילתא אי א"י היתה מוחזקת לאבותינו תליא בהאי פלוגתא אם אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, דאי מהני קנין לדבר שלבל"ע שפיר י"ל שלא ניתנה הארץ לאברהם אלא לזרעו אחריו, משא"כ למ"ד דאין אדם מקנה לדבר שלבל"ע עכצ"ל שאאע"ה בעצמו כבר קנה את הארץ ומוחזקת לנו מאבותינו.

ולכאורה יש לומר, דהנה בשו"ת הריב"ש (ס"י שכ"ח) הקשה דהיאך קנה יעקב הבכורה מעשיו, הא הוי דבר שלא בא לעולם שהרי יצחק היה חי אז עכ"ק, ותי' הריב"ש (ס"י רכ"ח) דקודם מתן תורה היה מועיל קנין בדבר שלבל"ע עיי"ש, והטעם דקודם מ"ת מהני קנין אף בדבר שלבל"ע מבואר בספר ישועות מלכו (פרשת תולדות), עפ"י מ' שאמרו חז"ל במסכת ע"ז (דף ג), אמר ר"ש בן לקיש, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השישי (ה' יתירה למה לי) מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשי בראשית ואמר דאם יקבלו

ישראל את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובהו, ושם בגמ' אמר חזקיה מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחלה יראה ולבסוף שקטה עיי"ש, ומבואר מזה דעד שלא קיבלו בני ישראל את התורה בסיני לא נתבסס כל הבריאה, ועמודי שמים ירופפו ונתיירו שמא לא יתקיים העולם, וא"כ קודם קבלת התורה כל מהות הבריאה היה כדבר שאינו קבוע וכדבר שלבל"ע, שהרי עדיין היה תלוי ועומד אם יקבלו ישראל את התורה, ולכן באותה זמן אהני הקנין גם בדבר שלבל"ע, שהרי כל היקום לא היה קבוע וקיימי עכ"ד, ולפי"ז דקודם מ"ת אמרינן דמהני קנין בדבר שלא בא לעולם, לפי"ז י"ל שלא ניתנה הארץ לאברהם אלא לזרעו אחריו, ואמרינן דא"י אינה מוחזקת מאבותינו.

ואיתא במסכת מגילה (דף ט), מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים, ואמר להם כתבו לי תורת משה רבכם, נתן הקב"ה בלב כל אחד ואחד עצה, והסכימו כולן לדעת אחת וכתבו לו אלקים ברא בראשית, (ופירש"י, שלא יאמר בראשית שם הוא, ושתי רשויות הן, וראשון ברא את השני) עיי"ש, ולכאורה קשה לפי"ז למה באמת לא נכתב כן בתורה, וכתב בספר דברי תענוגים לתרץ, עפ"י מ' שפירש"י בראשית ברא אין המקרא הזה אומר אלא דרשוני כמ"ש רז"ל בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלין את התורה אתם מתקיימין, ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו, נמצא שהיה כאן תנאי, ולפי משפטי התנאים צריך להיות תנאי קודם למעשה כמבואר במסכת קידושין (דף ס"א), ואם היה כתוב אלקים ברא (היינו מעשה) בראשית (בשביל התורה שנקראת ראשית) אז היה מעשה קודם לתנאי, לכן בכדי שיהיה תנאי קודם למעשה כתבה התורה בראשית מקודם, דהיינו שבשביל ראשית דהיינו התורה שנקראת ראשית, שהוא התנאי שהתנה הקב"ה עם ישראל, ברא אלקים היינו מעשה עכ"ד, מבואר מזה דלכן כתיב בראשית ברא אלקים ולא אלקים ברא בראשית, משום דהיתה תנאי במעשה בראשית.

ובזה יבואר הסמיכות, והעלתם את עצמותי מזה, ולכאורה הא אין מביאין מתים מחו"ל לא"י משום ולא טמא את ארצי, וצ"ל דא"י אינה מוחזקת מאבותינו ולא נתקדשה עדיין, והטעם משום דאדם מקנה דבר שלבל"ע, ואף למ"ד דאין אדם מקנה דבר שלבל"ע, מ"מ קודם מ"ת מהני קנין אף לדבר שלבל"ע, משום דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, ולכן כתיב בראשית ברא אלקים, ולא אלקים ברא בראשית ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com